

Suomalaisen kaupungin saneeraajat 1950–1970-luvuilla, tapaus Tampereen Amuri

Abstrakti

Artikkeli käsittelee Tampereen Amurin työväen puutalokaupunginosan so-
tien jälkeistä uudistamista – saneerausta – modernismin ja kaupungin pai-
kallisen hallinnan näkökulmista, tunnistaen niitä toimijoita, jotka uudistusta
toteuttivat ja voimia, jotka modernin uudenaikaisuuden luomista ohjasivat.
Amurin saneerauksen tekee erityiseksi alueen kiinteä yhteys suurteollisuus-
teen, erityisesti tässä huomion kohteena olevaan Finlaysonin tekstiilitehtaa-
seen. Kaupunkisaneeraus toimi alustana eri toimijoiden yhteistyölle, jolla
kaupungin paikallista hallintaa toteutettiin. Uudistusta veivät eteenpäin
kaupunkipäättäjät ja -suunnittelijat, Finlaysonin kaltaiset maanomistajat
ja saneerauksen toteuttamista edistäneet organisaatiot, kuten Tampereen
Amuri Oy ja Tampereen Asuntosäästäjät ry. Finlaysonin rooli muodostui
merkittäväksi erityisesti tehtaan harjoittaman asuntopolitiikan kautta.
Kaupungin hallinto nojasi ylipuolueiseen ja ennakoivaan aseveliakselitoi-
mintaan. Vaikka teknokraattiseksi luonnehditusta saneerauksesta puuttui
kulttuurinen ja sosiaalinen ulottuvuus, syntyi artikkelissa käytetyn haastat-
teluaineiston pohjalta kuva myös asukkaiden ja kiinteistönomistajien mer-
kityksestä modernisuuden tuottajina.

Amuri saneeraustutkimuksen kohteena

Kaupungit muuttuvat usein hitaasti ja pala kerrallaan, joskus äkillisesti ja
nopeasti, suurin askelin. Suunnittelukoneistot, talouden toimijat ja eri-
laiset kaupunkisuunnittelun intressiryhmät uudistavat kaupunkeja. Uudis-
tamiseen osallistuvat myös julkinen keskustelu ja media. Lyhyen aikavälin ta-
loudelliset tavoitteet asettuvat usein rinnakkain pitkän aikavälin kulttuuris-

ten tavoitteiden kanssa. Sodista toipuvassa Suomessa omaksuttiin nopeasti ja kyseenalaistamatta tulevaisuudenuskoa heijastellut modernistinen arkkitehtuuri ja kaupunkisuunnitteluideologia, mikä sopi hyvin tavoitteeseen rakentaa Suomesta moderni länsimainen teollisuusvaltio.¹ Nämä kansalliset päämäärät siirtyivät paikallisiksi tavoitteiksi ja alkoivat näkyä kasvun vauhtiin päässeen Tampereenkin kaupunkikuvassa. Tämän artikkelin kohteena on Tampereen Amurin kaupunginosan 1800-luvun lopulta alkaen rakennetun, pääasiassa työväen asuttaman, puutaloalueen muutos toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Amurin esimerkin kaltaista, rakennusten ja kaupunkirakenteen uudistamista modernin hyvinvoinnin luomiseksi alettiin sotien jälkeen kutsua saneeraukseksi.

Amurin tapauksen tekee erityiseksi alueen ja sen asukkaiden kiinteä yhteys suurteollisuuteen, erityisesti 1940-luvulle tultaessa Suomen suurimmaksi kasvaneeseen ja merkittävän osan alueen tonteista omistaneeseen Finlaysonin² tekstiilitehtaaseen. Finlaysonin kautta avautuu näkymä kaupunkiuudistuksen mekanismeihin ja erilaisten toimijoiden välisiin kytköksiin, mutta myös asukkaisiin ja heidän elämäänsä muutoksen keskellä. Artikkelini pyrkii vastaamaan

Kuva 1. Ilmakuva Amurin alueesta vuonna 2009. Kuvan oikeassa yläkulmassa Finlaysonin teollisuusalue, vasemmassa reunassa yhtiön vanhojen asuinkortteleiden paikalle rakennettujen pistetalojen kokonaisuus. Rannan puolella ratavarressa olevat tornitalot muodostavat kaupunginosan rajan. Kuva Sky Foto Group. Vapriikin kuva-arkisto. <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

seuraaviin kysymyksiin: millainen toimijoiden verkosto Amurin saneerauksen taustalla vaikutti, ja millaisia keinoja tämä verkosto käytti uudenaikaistamista toteuttaessaan? Pyrin myös selvittämään, millainen asukkaiden ja kiinteistön-omistajien rooli oli, ja kuinka he muutoksen kokivat.

Kansainvälistä sotien jälkeisen kaupunkisaneerauksen tutkimusta on verrattain paljon erityisesti 2010-luvulta alkaen.³ Teollisuuden sekä kaupunkiuudistuksen kytkös on aiheena esimerkiksi Simon Gunnin tutkimuksessa, joka käsittelee englantilaista Bradfordin kaupunkia.⁴ Suomessa huomio on kohdistunut Amurin kaltaisen muutosprosessin kokeneeseen Helsingin Kallioon sekä rakennussuojeluun päätyneeseen prosessiin Helsingin Käpylässä. Kalliossa kohteena olivat erityisesti saneerauksen toteuttajat ja lainsäädäntö sekä rahoituksen mekanismit⁵, Käpylän tapauksessa viestintä.⁶ Marja Lähteenmäki tarkasteli väitöskirjassaan Tammerkosken teollisuusmaiseman muuttumista kulttuuriperinnöksi ja samalla Tampereen kaupungin ja teollisuuslaitosten välistä vuorovaikutusta.⁷ Aiempi Amuria koskeva tutkimus on käsitellyt työväkeä, asumista, työntekoa ja yhteisöä.⁸ Amurin rakennettua ympäristöä on tarkasteltu myös erilaisissa rakennetun ympäristön selvityksissä,⁹ joissa pääpaino on ollut rakennushistoriassa ja kaupunkikuvassa. Mäkelän ja Lähteenmäen tutkimuksissa on vahva asiantuntijälähtöisyyden ja suojeluprosessien viitekehys. Tässä artikkelissa irrottaudun rakennussuojelun diskurssista ja tarkastelen kaupunkia neutraalisti, ei-arvotettuna, mutta merkityksellistetyinä kokonaisuutena, minkä vuoksi käytän aineistona myös kokemuksellista muistitietoa. Muistitietohistoriallinen näkökulma syventää ja monipuolistaa kuvaa modernistisesta sotien jälkeisestä kaupunkisuunnittelusta ja auttaa ymmärtämään usein epäonnistumisiksi tuomittujen, saneeraamalla tuotettujen asuinympäristöjen moninaisia merkityksiä ja arvoja. Tällaisten arvo- ja merkityspohjaisten kulttuuristen ja sosiaalisten yhteyksien ymmärtäminen on yksi keino rakentaa kestävä kehityksen mukaisia kaupunkia.

Aiemmissa tutkimuksissani olen käsitellyt Amurin saneerausta asumisen ja kaupunkitilan muutoksena.¹⁰ Lefebvren tilateoriaa soveltamalla olen osoittanut, miten saneerausta voi tarkastella monien tilallisten ulottuvuuksien kautta. Saneeratun kaupungin tilat ovat suunniteltuja (ajateltuja ja käsitteellistettyjä), havaittuja (toimintoja tilassa) tai elettyjä (mielikuvia, merkityksiä ja sosiaalista kanssakäymistä). Lefebvren tila on vuorovaikutuksellinen.¹¹ Tässä artikkelissa syvennän aiempaa tutkimustani kiinnittämällä huomiota toimijuuksiin ja voimiin, joilla Amurin uudistus toteutettiin. Teoreettisena viitekehystenä toimii käsitys julkisen ja yksityisen yhdessä harjoittamasta kaupungin paikallisesta

hallinnasta, jolla viitataan varsinaista kaupungin hallintoa laajempaan yhteistyön ja vuorovaikutuksen muotoon. Lähestyn paikallista hallintaa erityisesti saneerauksen kontekstissa.¹² Esitän, että saneerattu kaupunki syntyi tällaisessa hallinnan verkostossa, jossa myös asukkailla ja kaupunkilaisilla oli oma roolinsa niin muutoksen kohteena kuin sen tekijänä.

Artikkelini aineistona toimivat kaavoitusta ja rakentamista koskevat suunnittelu- ja päätösasiakirjat sekä Tampereen Amuri Oy:n ja Tampereen Asunto säästäjät ry:n arkistoaineistot. Käytän myös keräämäni haastatteluaineistoa, josta nostan esiin erityisesti Finlaysonin tehtaalla työskennelleiden ja yhtiön asunnoissa asuneiden haastateltavien muistoja.¹³

Tämän artikkelin kysymyksenasettelun kannalta saneerauksen kiinnostavin vaihe liittyy asemakaavoitukseen ja ensimmäisiin rakennushankkeisiin, jotka viitoittivat suunnan muutoksen toteuttamiselle. Olen rajannut ulos saneerausta edeltäneen ja sille perustan luoneen kaupunkipoliittisen puheen ja rakennusliikkeiden hallintaan 1970-luvun kuluessa siirtyneen kiivaimman rakennusvaiheen. Valtion rooli tulee esiin erityisesti rahoitusmekanismina toimineen Arava-järjestelmän kautta. Lainsäädäntö vaatisi oman tarkastelunsa.

Kuvaan aluksi saneerausta yleisemmällä tasolla, moderniin aikaan ja modernistisen kaupunkisuunnittelun ihanteisiin perustuvana projektina ja erityisesti kaupungin paikallisen hallinnan toteutusmuotona. Aineiston käsittelyosassa tarkastelen kaupunkia ja Finlaysonia kaupunkikehittämisessä. Huomion saavat siinä yhteydessä myös arkkitehtuuri, rakennushankkeet ja keskeisimmät hankeorganisaatiot. Lopuksi tarkastelen lähemmin asukkaan paikkaa ja roolia muutoksen keskellä.

Saneeraus ja kaupungin paikallinen hallinta

Kaupunkiympäristön uudistamiseen tähdännyt saneeraus oli modernistisen kaupunkisuunnittelun väline. Siinä yhdistyivät arkkitehtoninen tyyli, kaupunkisuunnittelu, tekniikka ja talous sosiaalisiin pyrkimyksiin. Saneeraus perustui yleisellä tasolla modernistisen kaupunkisuunnitteluideologian uskoon tieteen ja suunnittelun voimaan yhteiskunnallisten kysymysten ratkaisijana. Modernismiksi kutsuttu arkkitehtuuri-ideologia sekä tulkitsi että tuotti modernisuutta, modernia elämää, jossa irtautuminen menneestä oli keskeistä.¹⁴ Kaupunkiympäristön saneeraavia uudistusprojekteja pidettiin kaupunkisuunnittelussa modernisaation ilmaisuina ja yhteiskunnan vaikeisiin ongelmiin

katsottiin voitavan löytää ratkaisuja yhteisen päämäärän ja hankkeiden avulla.¹⁵ Kaupunkisuunnittelun modernismissa kaupunki käsitettiin hyvinvointikoneena, jonka universaaleja, ajasta ja paikasta irrallaan olevia osia yhteisö ja ympäristö olivat.¹⁶

Suomalaisten kaupunkien sotien jälkeistä uudistamista ohjasivat uuden aikaisuuden ja ajanmukaisuuden tavoittelu sekä hyvinvoinnin tuottaminen sodasta toipuvien kaupunkien asukkaille.¹⁷ Käsillä oli aineellinen ja henkinen jälleenrakentaminen. Kaupungeilla oli hallinnassaan kaavoitus; toteuttamisessa ratkaisevassa asemassa olivat rakennuttajat ja rakentajat, yksityiset yritykset ja yleishyödylliset yhteisöt. Kaupunkisuunnittelu oli jatkuvaa tasapainoilua politiikan ja liike-elämän intressien välillä. Loppujen lopuksi se, millaisiksi kaupungit rakentuivat ja millaista urbaania kulttuuria niihin syntyi, oli riippuvaista asukkaista ja kaupunkilaisista.¹⁸

Saneerauksen toteutumisen kannalta oli tärkeää, että toimijat jakoivat uskon uudistuksen mielekkyydestä ja, että uudistuksen onnistumisen kokemus oli lopulta mahdollisimman samanlainen.¹⁹ Kehitys ei ollut ristiriidatonta tai tasapainoista, sillä modernistinen kaupunkisuunnittelu tuotti epävakautta ja epävarmuutta modernisuuden tavoittelun ollessa lähtökohtaisesti luopumisesta nykyisestä ilman varmuutta tulevasta. Kaupunkisuunnittelua leimasi myös ajatus moderniin sopeutumisen pakosta ja pelko, mitä seuraisi, jos mitään ei tehtäisi.²⁰ Myös uhrauksia oli pakko tehdä.²¹ Kaupunkien keskinäisen kilpailun ja menestyksen osoitus, kehitysuskon ja tulevaisuusoptimismin sävyttämä modernistinen kaupunkisuunnittelu, perustui uudisrakentamiseen. Myös instituutiot kelpuuttivat monumenteikseen lähinnä uudisrakennuksia.²² Korjausrakentamisesta tai olemassa olevan kaupunkirakenteen uudiskäytöstä ei puhuttu, ei myöskään Tampereella.

Kaupunkien kehittämisessä siirryttiin 1970-luvulla rajoittavasta ohjaamisesta kohti moniulotteista sääntelyä. Tarkoituksena oli luoda yhteiskunnalliseen kehitykseen vakautta ja edistää tasapainoista normaalitilaa.²³ Syntyi kaupunkien 'uusi hallinta' – kaupunginhallintoa laajempi, monimutkaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin vastauksia hakeva toimintamalli. Tässä yhteydessä pidän perusteltuna, että vaikka uusi hallinta tunnistettiin toimintamallina 1970-luvun kaupunkikehittämisessä, käsitteen avulla on hedelmällistä tarkastella myös aiempaa kehittämistä, sotien jälkeistä kaupunkisaneerausta. Myös Markus Laine ja Lasse Peltonen ovat käyttäneet onnistuneesti uuden hallinnan käsitettä tutkiessaan Tampereen 1960-lukua ja ympäristökysymystä.²⁴

Kaupunkien hallinta oli jatkuva prosessi, joka rakentui yhteiskunnallisten toimijoiden yhteistyön ja vuorovaikutuksen varaan ja etsi yhteisiä liittymäpintoja asioiden eteenpäin viemiseksi. Hallintaan sisältyi valtasuhteita ja intressistiriitoja, jotka sotien jälkeisissä kaupungeissa nousivat esiin esimerkiksi ympäristökonflikteissa.²⁵ Hallintaa ruokkivat uudistamishankkeiden modernistiset, joskus hyvin radikaalit ja lennokkaat visiot. Viime kädessä paikalliset hallinnot kuitenkin toteuttivat pragmaattista kaupungin hallintaa, jossa visiot muovautuivat konkreettisiksi ja paikallisiin olosuhteisiin sopiviksi.²⁶ Modernistinen kaupunkisuunnittelu ja -kehittäminen näyttäytyy kyseenalaistamattomana, hegemonisena vallankäytön muotona, mutta kaupunkien hallinnan näkökulmasta suunnittelu sai vaikuttamisprosessina monenlaisia eri muotoja. Dynaaminen vaikuttaminen, vuorovaikutus, oli saneerausprosessin kannalta keskeisessä asemassa, vaikka saneerauksessa näkyivät myös puuttuvan tai hierarkkisen hallinnan piirteet.²⁷

Hallinnan regimiteorian mukaan kaupunkikehittämistä luonnehtivat epämuodolliset järjestelyt, joissa julkinen ja yksityinen toimivat yhdessä, neuvottelevat ja rakentavat koalitioita.²⁸ Olennaista on, ketkä toimivat yhdessä, miten he toimivat ja miten ylläpitävät yhteistyötä. Jokainen toimija, kuten poliittinen päätöksenteko, kaupunkisuunnittelijat tai kuten Amurin tapauksessa, rakentamista edistäneet ja toteuttaneet organisaatiot, tuo mukanaan institutionaalisia resursseja.²⁹ Hallinnan tutkimus kohdistuu näin ollen erilaisten instituutioiden ja kaupungin hallinnon sekä yritysmaailman väliseen vuorovaikutukseen ja yhteistyöhön. Regimiteoriaa on laajennettu huomioimaan myös arvot ja arvostukset, eräänlaiset kulttuuriset habitukset.³⁰ Saneerauksen kannalta tällainen kulttuurisesti orientoitunut hallintatapa oli merkityksellinen, sillä ilman modernismia ja modernisuuden kulttuurista kehystä saneeraus ei olisi onnistunut saavuttamaan tavoitettaan.

Suomalaisten kaupunkien saneerausta 1970-luvulla tutkineiden Helanderin ja Sundmanin mukaan elinympäristön parantamiseen tähdännyt saneeraus oli erityisesti sosiaalisiin olosuhteisiin liittyvä muutos, sillä asukkaat siirtyivät, tai joutuivat siirtymään, pois kotiympäristöstään. Helander ja Sundman painottivat sosiaalisen näkökulman pitämistä mukana saneeraussuunnittelussa, sillä ilman asukkaiden huomioimista ei saneeraukselle asetettua sosiaalista tavoitetta olisi voitu saavuttaa.³¹ Koskinen ja Savisaari totesivat Amurin ja Tammelan kaupunginosien saneerausta koskeneessa tutkimuksessaan asukkaan lopulta unohtuneen.³² Kalliossa kaupunkia uudistettiin ylhäältä käsin kohti sellaista, minkä ajateltiin edustavan parempaa asuinympäristöä, kuunnellen mui-

ta intressitahoja kuin asukkaita.³³ Asukkailla on kuitenkin ollut oma paikkansa muutoksessa ja asukkaiden rooli on tullut näkyvämmäksi myös myöhemmässä kaupunkien hallintaa koskevassa tutkimuksessa. Kansalaiset on alettu nähdä paitsi hallinnan kohteina, myös siihen vaikuttavina subjekteina.³⁴

Tuon haastatteluaineiston kautta kuuluviin kaupunkilaisen, lähinnä asukkaan tai kiinteistönomistajan, äänen. Haastatteluaineisto kertoo, miten asukkaat kokivat muutoksen ja millaisena Finlaysonin ja kaupungin toiminta heille näyttäytyi. Muistitietohistorian avulla hahmottuu, miten ihmiset asiat muistavat ja millaisia merkityksiä muistoista voidaan rakentaa, ei niinkään se, miten asiat tosiasiaassa olivat.³⁵ Muistitietotutkimuksen tavoitteena on erityisesti yhteisön tai yksilön oman historian tuottaminen ja samalla uusien näkökulmien avaaminen historiatutkimukseen.³⁶ Tässä artikkelissa muistitiedon on tarkoitus paitsi täydentää dokumenttiaineistoa, myös olla mukana avaamassa amurilaisten tai, laajemmin, saneerattujen kaupunkien asukkaiden näkökulmaa muutokseen. Tärkeäksi muodostuu aiemmin ohitetun, näkymättömiin jääneen menneisyyden tekeminen näkyväksi sekä ihmisten omien kokemusten ja menneisyyden tulkintojen esiin nostaminen.³⁷ Muistitiedon kautta voidaan saavuttaa sellaisia kaupunkiuudistukseen liittyviä tasoja, jotka eivät nouse esiin kaupungin hallintaa koskevissa tutkimuksissa, vaikka kulttuurinen ja sosiaalinen konteksti onkin sittemmin tunnistettu tärkeäksi osaksi hallinnan regiimien toimintaa. Asukkaiden käsityksiä tuo esiin myös aikalaistutkimukseen pohjautuva Ylen dokumenttielokuva, jota käytän myös lähteenä.³⁸

Sotien jälkeinen Tampere ja Amurin asemakaavoitus

Tampereen tuleva kaupunginjohtaja Erkki Napoleon Lindfors esitti poliittiselle kollegalleen Lauri Santamäelle vuonna 1944: ”Yhteinen taistelumme ei ole päättynyt, se on vain muuttunut sodasta politiikaksi.”³⁹ Tähän ajatukseen perustui sotien jälkeinen asevelitoiminta. Sen pohjalle syntyi tamperelainen niin kutsuttu aseveliakseli, suurimpien puolueiden ja niiden hallitsevien hahmojen välinen yhteistyö, joka ylitti yksilöiden poliittiset pyrkimykset. Kukoistuskaudellaan vuosina 1957–1969 akselin toiminnassa oli vahva yhteinen kaupungin kehittämisen eetos ja sitä ohjasi ”yhteisen vaurastumisen suuri kertomus”.⁴⁰ Aseveliakselin edustama, ongelmanratkaisuun teknisin keinoin uskonut teknokraattinen modernismi perustui hyvinvointilupaukseen ja hyvinvointita-

voitteeseen. Tämä puoluerajat ylittänyt yhteistyö hallitsi tekniikan ja talouden, mutta sen sijaan sosiaalinen ja kulttuurinen herkkyys siitä puuttui.⁴¹ Kaupungin syvällisempi ymmärtäminen olisi edellyttänyt fyysisiin ja toiminnallisiin piirteisiin kätkeytyvien merkitysten ymmärtämistä ja tulkintaa.⁴² Aseveliakselin toiminnassa ei myöskään tunnistettu historiallisuutta, joka tuli arjessa ja suunnitelmien toteutuksessa väistämättä osaksi modernistisia kaupunkiuudistusprojekteja ja teki siten muutoksesta ja aikakäsityksestä näkyvää.⁴³ Tampereen kasvu ja sen tuottamat tulokset legitimoivat tämän varsin suppean hallintotavan. Kaupunkilaiset olivat kuitenkin tyytyväisiä eikä kaupungin politisoituneessa ympäristössä ollut vielä tilaa toisinajattelulle tai ympäristöliikkeille.⁴⁴

Kaupunginjohtaja Lindforsin aikana (1957–1969) kaupungin maa-ala laajeni ja pientaloalueita kaavoitettiin maanhankintalain vaatimalla tavalla. Kaupunkikehittämisen kannalta kaupungin maanomistus oli erityisen tärkeää.⁴⁵ Kaupunki rakennutti kouluja ja hyvinvointiin liittyviä rakennuksia eri puolille kaupunkia. Myös Amuriin rakennettiin koulu ja uimahalli. Asemakaavojen ajanmukaistaminen,⁴⁶ muun muassa ajoneuvoliikenteen sujuvuuden lisäämiseksi, oli myös asemakaavaosastolla työn alla. Lindforsin aikaa on luonnehdittu hyvinvointivastuuta korostaneeksi moraalitalouden ajaksi.⁴⁷

Tamperelaista kaupunkipoliittikkaa ohjannut hyvinvointilupaus kytkettiin asumiskysymykseen. Paremman asumisen tuottaminen peitti alleen ongelmat, joita uudistus tuotti esimerkiksi pakottamalla ihmiset muuttamaan, usein huonompaan ja halvempaan asuntoon. Kaupunki halusi olla ajanmukainen, dynaaminen ja eteenpäin katsova. Samalla oli huolehdittava asumisesta, mikä osoittautui saneerauksen yhteydessä vaikeaksi.⁴⁸ Tässä kaupungin paikallisesa hallinnassa asukkaiden tai paikallisten kulttuuristen ja sosiaalisten olosuhteiden huomioiminen jäi vähäiseksi tai unohtui jopa kokonaan.⁴⁹ Aseveliakseli tuotti tehokkuutta ja nopeutta kaupunkisuunnitteluun, mutta samalla kavensi poliittista keskustelua ja vaihtoehtojen etsimistä.⁵⁰

Kaupunginjohtajavaihdoksen myötä 1960-luvun lopussa siirryttiin Pekka Paavolan suunnittelutalouteen ja tehokkuusajatteluun, jossa korostuivat suunnitelmallisuus ja organisointi. Paavolan aikakaudella rakennettiin päiväkoteja, vanhainkoteja ja terveydenhuollon yksiköitä. Samalla luotiin kokonaisvaltaisia hyvinvoinnin järjestelmiä, jotka perustuivat kaiken läpäisevään jatkuvan taloudellisen kasvun ajatukseen. Kaupungin hallinnon huomio kohdistui myös infraan, erityisesti liikenneväyliin ja kunnallistekniikkaan.⁵¹ Hallinnon ja erityisesti Paavolan puheissa yleinen ja yhteinen etu ja hyvä toimivat oikeutuksena tälle paikalliselle hallintatavalle, jossa korostui usko, että vilpittömästi voitiin suun-

nitella ja tietää, mitä 20 vuoden päästä tapahtuisi.⁵² Jatkuvan kasvun siivittämä kaupunkiympäristön muutos oli 1960-luvulla täysin normaalia tamperelaisessa maisemassa. Muutosta ei haluttu julkisesti vastustaa, koska samaan aikaan rakennettiin kaupunkilaisille palveluita.⁵³

Kaupunkien muutosta jouduttivat asumisen uudenaikaistuminen, kulutuksen kasvu ja henkilöautoistuminen. Ne edellyttivät kaupunkisuunnittelulta uudenlaisia ratkaisuja. Tampereella kaupungin hallinto valitsi ratkaisuksi olemassa olevien asuinalueiden uudelleen rakentamiseen tähtäävän kaavoituksen. Rakennettua ympäristöä uudistamalla aiottiin korjata sotien jälkeinen asutuspula, parantaa asumisen laatua ja tuottaa taloudellista hyvää kiinteistöjen omistajille. Pitkällä tähtäimellä samaa hyvää odotettiin tulevan myös uudenaikaiselle ja menestyvälle kaupungille. Uudistuksen keskiössä olleet asuntopoliittiset päämäärät ohjasivat myös arkkitehtuurin kehitystä.⁵⁴

Amuri oli alkujaan rakennettu suunnitelmallisesti, asemakaavoihin perustuen. Ajanmukaisuuden vaatimukset, alueen liikennejärjestelyihin liittyvät turvallisuuskysymykset ja hirsirunkoisten asuinrakennusten vanhanaikaisuus herättivät kuitenkin jo 1940-luvulla keskustelua alueen uudistuksen tarpeesta. Liikenteestä tulikin keskeinen kaupunkisuunnittelukysymys ja vähitellen yksityisautoilun tuomasta vapaudesta modernin kaupunkilaisen tunnus. Umpikortteleiden ja matalien asuinrakennusten kaupunginosa vaatimattomine asuntoineen ei kuvastanut kehitystä ja uudenaikaisuutta, jota päättäjät kaupungin rakennetulta ympäristöltä halusivat. Vanhat asuinrakennukset eivät myöskään tuottaneet omistajilleen sellaista taloudellista lisäarvoa, mitä esimerkiksi saneerauksen puolesta voimakkaasti esiintyneet arkkitehdit Otto-Iivari Meurman tai Unto Åhrén toivat esiin uudenaikaistamisen tarvetta perustellessaan.⁵⁵

Amurin keskeisimpien alueiden asemakaavoitus käynnistettiin vuonna 1952. Kaupunginvaltuusto asetti kaavoitukselle tavoitteen tehdä Amurista moderni ja ajanmukainen.⁵⁶ Uudistuksen tärkeyttä korosti Tampereen kaupunginhallituksen Amurin saneerausta perustellut julkaisu, jossa käytettiin avoimesti ja näkyvästi uhkakuvii ja uhrauksiin, mutta myös hyvinvoinnin ja vaurauden muodossa saataviin voittoihin liittyviä perusteluita.⁵⁷ Amurin tapauksessa varmistettiin, ettei alueesta syntyisi, silloisen rakennusjärjestyksen mahdollistama, liian tiiviisti umpikortteleiksi rakennettu ”slummi”.⁵⁸

Asemakaava-arkkitehti Aaro Alapeuso ja arkkitehti Inga Söderlund vastasivat asemakaavan laadinnasta. He myös laativat vastineita lukuisiin eri kaavaehdotuksista jätettyihin muistutuksiin. Erityisen aktiivisia olivat rakentamisoikeudestaan huolissaan olleet kiinteistönomistajat, jotka toivoivat koko

prosessin ajan suurempaa ja tasaisesti kaikille jakautuvaa rakennusoikeutta. Se olisi erään muistutuksen jättäjän mielestä koitunut ”kaikkien veronmaksajien hyödyksi”.⁵⁹ Nähtävillä asetettua asemakaavaehdotusta pidettiin epäoikeudenmukaisena ja eräs tontinomistaja katsoi, että se loukkasi syvästi omistus- ja hallinto-oikeutta sekä yksityistä rakennusoikeutta.⁶⁰ Muistutusten jättäjien huoliin ja toiveisiin vastaaminen olisi tarkoittanut silloisen kortteli- ja tonttirakenteen säilyttämistä, mikä päättäjien mukaan taas olisi estänyt uudenaikaisuuden täydellisen toteutumisen. Päättäjien ja suunnittelijoiden mukaan välttämättömäksi katsottu sujuva liikenne saavutettiin vain, jos luovuttiin vanhasta korttelirakenteesta, uudenaikaisuus vain purkamalla vanhat asuinrakennukset.⁶¹ Kaupunki näki ongelmallisena sen, etteivät tontinomistajat ymmärtäneet saneerauksen hyötyjä.⁶² Sen sijaan Finlaysonin kaltaisille

Kuva 2. Amurin asemakaavaratkaisussa pienistä tonteista koostuvat korttelit yhdistettiin suuremmiksi kokonaisuuksiksi. Rakennusalat sijoitettiin valon ja ilmavuuden aikaansaamiseksi keskelle tontteja. Amurin asemakaavakartta 1965. Tampereen kaupunginarkisto. Kuva Hannele Kuitunen.

maanomistajille nämä hyödyt olivat selviä. Osoituksena tästä yhtiö oli jo joitakin vuosia aiemmin aloittanut muutosprosessin omissa kortteleissaan alueen itäosassa Hämeenpuiston varressa.

Eriävät näkemykset koko Amurin kaavoituksen tavoitteista johtivat lopulta vuonna 1960 päätökseen vauhdittaa uudistusta asemakaavakilpailulla. Kilpailun voittaneen arkkitehti Heikki Aitolan ehdotus päättyi vuonna 1965 hyväksytyn asemakaavan pohjaksi. Yksityistä kiinteistöomaisuutta koskeva kiistely jatkui seuraavaksi tonttikauppojen yhteydessä.

Kaavoitus tarjosi konkreettisen keinon vuoropuhelulle ja prosessina mahdollisuuden avata hierarkkista ja suljetuksi luonnehdittua hallintatapaa. Kaavoista saattoi jättää muistutuksia ja yksityisten kiinteistönomistajien vaikutusmahdollisuudet olivat vähintäänkin kohtuulliset.

Finlaysonin asuntopolitiikkaa Tampereella

Finlayson osallistui aktiivisesti kunnalliseen päätöksentekoon, kaupungin hallintoon ja luottamustoimiin. Yhtiö oli panostanut vuosisadan alussa ja erityisesti sisällissodan jälkeisinä epävakaina vuosina suhteiden kohentamiseen työväkinsä kanssa. Tavoitteena oli ollut työrauha ja työyhteisön vakaus. Niiden katsottiin takaavan yrityksen menestyksen, joka puolestaan oli edellytys osinkojen maksamiselle omistajille. Tähän tavoitteeseen pääsemistä auttoi, jos työväki pysyi paikallaan ja asettui asumaan, kotiutui ja sitä kautta myös sitoutui työpaikkaansa.

Finlayson oli rakentanut omistamilleen amurilaistonteille asuntoja 1800-luvun lopulta alkaen, ensin tehtaan läheisyyteen, sitten hieman edemmäs alueen länsireunalle.⁶³ Yhtiö houkutteli työväkeä tarjoamalla asuntoja, jotka olivat rakentamisaikansa mittapuulla laadukkaita ja yleistä hintatasoa halvempia. Yleisen asumisen tason vähitellen kohotessa 1900-luvun kuluessa Finlaysonin asunnot jäivät kuitenkin jälkeen muusta asuntokehityksestä ja paine uudistukseen kasvoi. Yhtiön sosiaalijohtaja Eero Kivelän mukaan yhtiö oli vastuussa sen sosiaalipolitiikan ytimessä olleesta asumisesta. Kivelä edellytti pikaista ryhtymistä kehittämistoimiin ja asuntojen laadun parantamiseen ja käynnisti 1940-luvulla asumisen tarpeita ja toiveita koskeva kyselyn. Vastauksissa työväki toivoi asumiselta yksinkertaisia asioita: perusmukavuuksia, kuten wc:tä, keskuslämmitystä ja vesijohtoa, mutta ennen kaikkea tilavampia asuntoja. Finlaysonin asumisen 10-vuotissuunnitelmassa investoitiin voimakkaasti asuin-

Kuva 3. Amurin alue; IV ja V kaupunginosan kadut, korttelit ja tontit 1920-luvulla. Oikealla Finlaysonin tuotantoalue Tammerkosken varrella, etelä-pohjoissuuntainen Hämeenpuisto I kaupunginosan länsireunalla. Ote asemakartasta vuodelta 1921. Vapriikin kuva-arkisto.

rakentamiseen, lähinnä kerrostalotuotantoon, jota oli helppo toteuttaa yhtiön omistuksessa olevilla tonteilla. Omalla tontilla kustannukset ja asuntojen hinnat saatiin pidettyä kohtuullisina.⁶⁴

Kaupunginjohtaja Lindfors toi vuonna 1967 esiin Finlaysonin ja yleisesti teollisuusyritysten merkityksen Tampereelle kuvaillen Keskustorin kaupunkikuvassa maamerkinä toiminutta Finlaysonin tehdasrakennusta ja sen julkisivua: ”Se onkin mitä kaunein ja sopivin 'pääty' Tampereen juhlavimmalle torille, sillä teollisuus – Tampereen kaupungin äiti, on se valtimo, joka yhä tuo elinvoimaa kaupunkiin.”⁶⁵ Lindforsin sanat viestivät miten teknokraattisen modernistisessa kaupunkisuunnittelussa valtaa käytti kaupunkipoliitikkojen ohella myös Suomen kansallisen kasvun moottori, teollisuus. Teollisuusyritykset nähtiin jopa voimakkaampina kuin kaupungit.⁶⁶ Toisaalta tehtaalla seurattiin toiveikkaana Tampereen aseveliakselin syntyä ja kaupungin nopeaan kehittymiseen kohdistui suuria odotuksia.⁶⁷ Asumiseen liittyvät kysymykset tiivistivät yhtiön ja kaupungin välejä. Hyvän asumisen edistäminen oli Finlaysonilta näkyvä panostus ja omalla asuntotuotannollaan tehdas myös täydensi kaupungin muuta asuinrakentamista. Kaupunki keskittyi laajentamaan alueitaan ostamalla maata keskustan ulkopuolelta. Saneerauksen muututtua konkretiaksi 1960-luvun kuluessa oli loogista, että yhtiö halusi korvata useat lähellä tuotantoaluettaan olevat asuinrakennukset kerrostaloilla, eikä suinkaan luopua niistä.⁶⁸ Yhtiön tuotantoalueen sijainti kaupungin keskustassa tuki tätä ratkaisua.⁶⁹

Finlaysonin asuntotarve pysyi suurena aina 1960-luvun jälkipuoliskolle saakka. Vaikka työntekijöiden määrän ei enää 1970-luvulla uskottu kasvavan,

yhtiö piti tärkeänä oman työsuhdeasuntovarannon säilyttämistä. Vanhojen puutaloasuntojen korvaamiseen tarvittiin lisäksi 550 uutta asuntoa. Vuosi 1974 oli vielä Finlaysonin toiminnan kannalta hyvä, mutta ajat olivat muuttumassa. Tuotantoalue oli ahdas ja toimintoja laajennettiin muihin kaupunkeihin eikä halpatuonnin kanssa ollut helppo kilpailla. Lopulta myös yhtiön asuntopolitiikan oli pakko muuttua ja yhtiö alkoi luopua kiinteistöistä, tonteista ja asuintaloista myyden saneerausalueella olevat omistuksensa rakennusliikkeille. Finlayson pyrki hankkimaan uusista osaketaloista omistuksia vuokra-asunnoiksi toimihenkilöilleen. Vuonna 1978 yhtiö päätti, että se huolehtisi vain työssäkävien asumisesta ja eläkeläisten asiat siirrettiin julkisen sektorin vastuulle.⁷⁰

Finlayson jatkoi omistamiensa alueiden kaavoitusta, vaikka työsuhdeasuntojen tarve väheni nopeasti. Vuonna 1977 Amurin kupeessa olevan I kaupunginosan alueelle vahvistettiin yhtiön tavoitteiden mukainen asemakaava. Tässä työsuhdeasuntojen tarpeen pienenemisen ja kaavoituksen kiirehtimisen välisessä ristiriidassa oli lopulta kyse kortteleiden myynnin valmistelusta.⁷¹ Viimeinen Finlaysonin omistuksessa ollut ja Amurin asemakaavasta aiemmin pois jätetty alue toteutettiin vasta saneerauksen viimeisessä vaiheessa 1980-luvulla. Finlaysonin myi alueen Noppa-yhtiölle, joka rakensi jo aiemmin purettujen työväen asuinkortteleiden tilalle 14 kerrostaloa ja liikerakennuksen, yhteensä 500 niin kutsuttua kovan rahan asuntoa. Näin Finlayson muutti työväen vaatimattomat asunnot omistusasunnoiksi, taloudellisesti huomattavan arvokkaaksi kiinteistövarallisuudeksi.⁷²

Modernit suurkorttelit ja arkiset asuinkerrostalot

Asumisen tavan ja kaupunkirakenteen uudistanut saneeraus oli alkanut toteutua jo 1940-luvun lopulla, ennen Amurin asemakaavan käynnistämistä Finlaysonin uudistushankkeessa Amurin itäreunalla. Uudistuskohde sijaitsi Hämeenpuiston varressa, kaupungin ruutukaavakeskustan välittömässä läheisyydessä. Korttelia voidaan pitää päänavauksena ja suunnannäyttäjänä alueen modernistiselle uudistukselle ja se oli samalla merkittävä askel kohti uudenlaista asumista. Yhtiö järjesti kohteen toteutuksesta arkkitehtuurikilpailun, jonka voitti turkulainen Erik Bryggman ehdotuksellaan ”13 Klossia”. Alueen kaavamuuos vahvistui vuonna 1950.

Amurinlinnaksi nimitetystä korttelista tuli Arava-rahoituksen⁷³ kohde, johon rakennettiin 331 huoneistoa ja 560 huonetta. Alussa omistusasuntoja pai-

Kuva 4. Amurinlinnan kortteli vuonna 1955. Työväki, virkailijat ja työnjohtajat asuivat eri rakennuksissa. Pilvenpiirtäjäksi nimitetty yksinäisten naistyöntekijöiden Impilinnassa keskellä. Kuva Veikko Kanninen. Vapriikin kuva-arkisto. <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

nottanut Arava-järjestelmä laatu- ja omarahoitusvaatimuksineen rajasi pienituloisimmat ulkopuolelleen. Amurinlinnan tapauksessa Aravan tarjoama tuki kohdistui välillisesti jo turvaverkon piirissä, tehtaalla töissä olleisiin. Arava-lakia muutettiin vuonna 1959 huomioimaan paremmin ne, joilla ei ollut tyydyttävää asuntoa.⁷⁴

Bryggman kehitti Amurinlinnassa lamellitalomallin, jossa asunnot ulottuivat läpi talon. Taloissa oli kaksioita ja kolmioita, viimeisenä rakennetussa 14-kerroksisessa ”pilvenpiirtäjäksi” nimetyssä Impilinnassa 144 minimiasuntoa, joiden suunnitteluun Bryggman oli tutustunut saksalaisen arkkitehti Ernst Mayn opastuksella 1920-luvulla.⁷⁵ Amurinlinnan korttelissa oli huomattava määrä palveluita, kuten elintarvikeliikkeitä, tekstiililiike, parturi-kampaamo, saunoja, konepesula ja itsepalvelupesula. Kortteliin rakennettiin myös päiväkotia, keilarata ja kirjasto. Uutta oli ajatus suunnitella asuinrakennuksista elinympäristöjä, joissa pienet asunnot kompensoitiin yhteisillä tiloilla ja palveluilla. Vuonna 1955 valmistunut Amurinlinnan kortteli tarjosi lopulta kodin paikalla aiemmin asu-

Kuva 5. Amurinlinnan korttelissa Hämeenpuiston varressa toiminut itsepalveluravintola tarjosi uudenaikaisen ravintolakokemuksen kaupunkilaisille. Kuva Veikko Kanninen 1955. Vapriikin kuva-arkisto. <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

neiden 160 asukkaan sijaan 940 asukkaalle, joka muodosti samalla huomattavan osan Finlaysonin henkilökunnasta.⁷⁶

Finlayson siirtyi 1960-luvun kuluessa omista rakennushankkeista osakeyhtiömuotoisen rakentamisen tukemiseen muun muassa osallistumalla aktiivisesti 1960-luvun puolivälissä perustettujen Tampereen Amuri Oy:n ja Tampereen Asuntosäästäjät ry:n toimintaan. Asuntosäästäjät toimi Finlaysonin sosiaalihoitaja Eero Kivelän johdolla asunnontarvitsijoiden oman kodin hankintaan liittyvien etujen valvojana. Tuona aikana yhdistyksen edistämä asuntosäästäminen oli vielä uutta. Asuntosäästäjät ry huolehti perustettujen asunto-osakeyhtiöiden rakennustoiminnasta ja valvoi hankkeita. Amurissa ensimmäinen sopiva rakennuspaikka löytyi Hämeenpuiston varresta, vielä vireillä olleen Amurin asemakaava-alueen kyljestä.⁷⁷ Kyseinen kortteli koostui seitsemästä usean omistajan hallussa (ml. Finlayson ja Tampella) olleesta tontista. Hanke oli esimerkki tonttien yhdistämisen edellyttämästä yhteistyöstä, joka mahdollisti suuremmat rakennusalat ja suuren mittakaavan modernistiset arkkitehtoniset toteutukset. Modernistinen ajattelu edellytti myös

puutalojen purkamista, jotta päästiin rakentamaan rakennuksista ja samalla merkityksistä vapaaseen ”tyhjään” paikkaan.

Uuden asuntoyhtiön nimeksi valittiin As. Oy Näsipuisto ja suunnittelijoiksi tamperelaiset arkkitehdit Olavi Suvitie ja Taito Uusitalo.⁷⁸ Monumentaalinen kahden tornin ja lamellitalon sekä matalampien siipien muodostama, vuosina 1964–1965 valmistunut kokonaisuus käsitti 179 asunnon lisäksi lastentarhan, myymälän ja toimistotilaa sekä erityisesti vanhuksille tarkoitettuja asuntoja. Se oli myös ensimmäisiä 1960-luvun rationalistisen modernismin ihanteiden mukaisia ja osin elementeistä rakennettuja Amurin asuinkortteleita. Näsipuisto tarjosi asuntoja erilaisille sosiaalisille ryhmille, sekä vuokra- sekä omistus-asumiseen. Asuntosäästäjien jäsenten lisäksi osakkeita omistivat Tampereen

Kuva 6. As Oy Näsipuisto muodosti uuden ajan maamerkin Näsipuiston juurelle Hämeenpuiston päähän. Kuva E. M. Staf 1968. Vapriikin kuva-arkisto. CC-BY_4.0.

kaupunki, Finlayson, Tampella ja Tako. Asukkaiden mielissä yhtiö oli laadukas, asunnot avaria ja talo keskeisestä sijainnistaan huolimatta hiljainen.⁷⁹

Toinen massiivinen Asuntosäästäjät ry:n rakennushanke, niin ikään Amurin itäreunalle suunniteltu As Oy Amurinportti, sai muotonsa arkkitehtuurikilpailussa, jonka voitti tamperelaisen arkkitehtitoimisto Jaakko ja Antti Tähtisen ehdotus ”Kolmesta poikki”. Suunnitelma käsitti 249 asuinhuoneistoa, Raittiusseuran kerho- ja huvihuoneiston, myymälätiloja ja kaksi autohallia. Suurista, monumentaalisista lamelleista koostuva kohde valmistui vuosina 1967–1968. Asukkaiden muistoissa kohdetta pidettiin Näsipuiston tapaan laadukkaana ja ”jykevästi rakennettuna”. ”Naapureiden äänet eivät kuuluneet asunnosta toiseen”. Näsipuisto ja Amurinportti saivatkin mainetta parempina, ”kovan rahan” kohteina, sillä ne toteutettiin ilman valtion lainaa.⁸⁰

Amurinportin hankkeeseen liittyi yhteistyöhaasteita. Kaikkien tontinomistajien kesken ei löydetty yhteistä tavoitetta eikä yhtiö yrityksistä huolimatta saanut haltuunsa kaikkia korttelin tontteja. Suomen Triko ei suostunut myymään vuokrakäytössä ollutta asuinrakennusta ja sen tonttia ja näin paikalla ollut vanhempi kerrostalo jäi pihoineen muistuttamaan saneerauksen ja paikallisen hallinnan yhteisten tavoitteiden epäonnistumisesta.⁸¹

Kuva 7. As. Oy Amurinportin korkeat lamellitalot nousivat jyrkäksi kontrastiksi alueen puutaloille. Kuva Jarmo Jansson 1974. Vapriikin kuva-arkisto. CC-BY-4.0

Edellä kuvatuilla kahdella Amurin itäreunalle nousseella poikkeuksellisen suurella asuntojen ja liiketilojen muodostamalla kokonaisuudella oli kaukaiset esikuvansa kansainvälisen modernismin uranuurtajien, kuten esimerkiksi Le Corbusierin töissä.⁸² Näsipuiston ja Amurinportin toteutuksissa siirryttiin Amurinlinnan pehmeän romanttisesti sotien jälkeisestä modernismista rationaaliin teolliseen elementtirakentamiseen. Yhteistä näille kohteille oli arkkitehtoniseen muotoon sisällytetty sosiaalinen ulottuvuus, modernismin perimmäisten tavoitteiden mukaisesti. Asuntopolitiikka ohjasi arkkitehtuuria, mutta arkkitehtuuri näytti tulevaisuuden asumisen suunnan.

Finlayson toimi aktiivisesti myös Amurin länsireunalla osoittaen omistuksessaan olevia, puusta rakennetuista vuokratalotonteista koostuvia kortteleita saneerattaviksi. Vuonna 1965 Asuntosäästäjät ry, Finlayson ja PYP lähtivät Arava-rahoituksen tuella toteuttamaan tälle alueelle asuintaloja Finlaysonin henkilökunnan tarpeisiin. Sosiaalijohtaja Kivelä toimi ensimmäisessä hankkeessa, As. Oy Sotkankulman rakentamisessa, rakennustoimikunnan puheenjohtajana. Finlaysonilla oli muutoinkin tiivis yhteys Asuntosäästäjiin, sillä kymmenen hengen hallituksesta kaksi oli yhtiön edustajia.⁸³ Sotkankulman hanke sidottiin ohjelmoituun asuntosäästötoimintaan. Asuntosäästämisen kautta asukkaista tehtiin aktiivisia toimijoita muutosprosessissa. Tämä rooli nousi esiin muistoissa, kuten eräs Sotkankulman hanketta muisteleva kertoi: "Finlaysonin työläiset otti lainan ja rakensi uuden talon."⁸⁴ Sotkankulmaan suunniteltiin kahteen rakennukseen yhteensä 58 asuinhuoneistoa ja vuokrattavaa varastotilaa ja se varattiin yksinomaan Finlayson-Forssa Ab:n henkilökuntaan kuuluville, pitkään yhtiötä palvelleille työntekijöille.⁸⁵ Asunto-osakeyhtiö lunasti tontit myöhemmin itselleen, eikä kaupunki, kuten eräs alkuperäisasukas ja osakkeenomistaja asian ilmaisi, "päässyt niskan päälle".⁸⁶

As. Oy Sotkankulma ja sen viereen myöhemmin saman rakennuttamiskonseptin mukaisesti rakennettu As. Oy Sotkantalo edustivat Amurinportin ja Näsipuiston monumentaalikohteita vaatimattomampaa, arkipiiristä ja elementtituotantoon perustuvaa modernismia. Yhtiöiden sijaintia pidettiin kuitenkin erinomaisena ja asukkaiden muistoissa taloihin pääsy oli merkittävä parannus omassa elämässä.⁸⁷ Finlaysonin talojen asukas pohja uudistui, kun asuntoja alettiin myydä myös ei-finlaysonilaisille. Monissa muistoissa finlaysonilaisuus ja työväen kulttuuri nousivat silti esiin merkityksellisenä osana taloyhtiöiden ja saneeratun kaupungin arkea, ja yhtiön vaikutus ulottui siten niihinkin, jotka eivät enää olleet suorassa yhteydessä tehtaaseen.⁸⁸

Kuva 8. Takana Näsijärvelle suuntautuva As. Oy Sotkankulman korkea tornitalo, edessä Sotkantalojen myöhemmin rakennettu pistetalo uudenaikaisine autokatoksineen. Kuva Hannele Kuitunen.

Finlaysonin asuntopolitiikan ja oman asunnon hankkimiseen tähtäävän toiminnan tuella syntynyt toimijuus voidaan tulkita osallisuudeksi kaupungin hallinnassa. Asuntosäästäjät vaikuttivat toimillaan rakennushankkeiden etenemiseen ja siten modernistisen kaupunkisaneerauksen toteutumiseen. Hankkeita voidaan pitää myös kiinteistönomistajien ja kaupungin välisenä tasavertaisena yhteistyönä yhteisen päämäärän hyväksi. Modernismin ja hyvinvoinnin tavoitteet loivat tälle yhteistyölle kulttuurisen ja sosiaalisen kehyksen.

Amuri Oy saneerausta vauhdittamassa

Finlayson osallistui Amurin rakennuttamiseen myös vuonna 1965 perustetussa Amuri Oy:ssä, jossa yhtiön etuja valvoi toimitusjohtaja Stig Hästö. Mukana yhtiössä olivat lisäksi kaupungin, teollisuuslaitosten ja rahoituslaitosten edustajat.⁸⁹ Amuri Oy perustettiin edistämään juuri vahvistuneen asemakaavan toteuttamista, sillä ongelmaksi oli muodostunut kiinteistönomistajien ha-

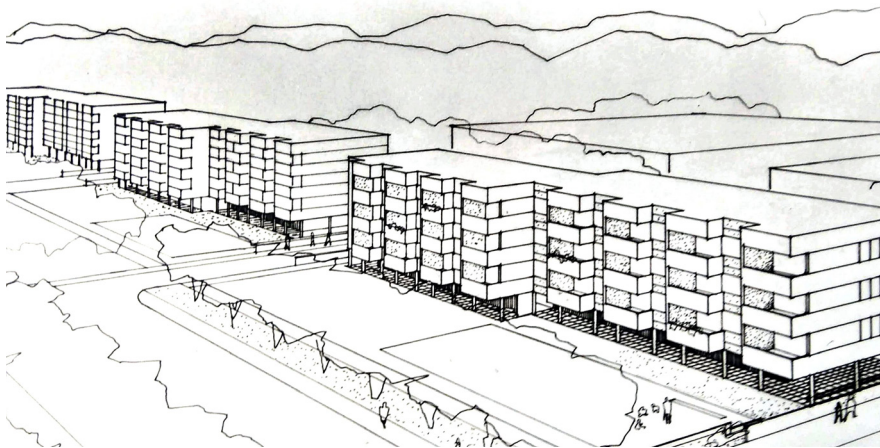
luttomuus lähteä oma-aloitteisesti toteutukseen mukaan. Hankkeiden käynnistäminen oli vaikeaa myös koska asemakaavaratkaisu edellytti tiivistä eri toimijoiden välistä yhteistyötä. Amurissa pääosa kiinteistöistä oli yksityisessä omistuksessa. Prosessi kohdistui siten alueella asuvien lisäksi erityisesti kiinteistöjen omistajiin. Tällainen kaupunkirakentamiselle luonteenomainen kollektiivisuus ja moniäänisyys tulikin hyvin konkreettisesti koskettamaan yhtiön toimintaa.⁹⁰ Amuri Oy:n tarkoituksena oli turvata kohtuuhintaisten asuntojen rakentaminen ja varmistaa samalla asuntojen ajanmukaisuus ja laatu. Laatu perustui yhtiön mukaan esimerkiksi julkisivujen korkeatasoiseen arkkitehtuuriin, talojen varustelutasoon ja huoneistojen riittävään kokoon. Amuri Oy hankki omistukseensa tontteja, perusti asunto-osakeyhtiön ja rakennutti tai myi tontin osakkeineen rakennusliikkeelle rakennettavaksi. Kaupunki lainoitti rakentamista rahoituslaitosten ohella.⁹¹ Lähtökohtana yhtiön toiminnalle oli kohtuullisen voiton turvaaminen.⁹² Amuri Oy:llä oli esikuvansa Yhdysvalloissa, jonne esimerkiksi asemakaava-arkkitehti Alapeuso oli tehnyt opintomatkan 1950-luvun lopulla, nimenomaan tutustuakseen kaupunkisuunnitteluhankkeisiin ja niiden toteuttamismalleihin.⁹³

Amuri Oy:n toiminta käynnistyi Niemikadun varren kortteleissa Amurin länsireunalla, jossa tontteja omistivat yksityishenkilöiden lisäksi Finlayson sekä Tampereen kaupunki. Kortteleiden tulevaa rakentamista varten perustettiin asunto-osakeyhtiöt ja ensimmäiset neuvottelut tonttien ostamisesta käynnistyivät. Heti ensimmäisessä hankkeessa tuli selväksi, ettei yhteismäärästä tonttien myynnistä ja hinnasta ollut helppo löytää.⁹⁴ Yhtiö yritti edistää neuvotteluja yleiseen etuun vedoten ja esittämällä laskelmia siitä, miten asumisen kustannukset nousevat tonttikustannusten myötä ja miten vaikeaksi lainarahalla tapahtuva asunnonhankinta muodostuisi.⁹⁵ Tonttien omistajat olivat valmiita luopumaan rakennuksistaan ja tontistaan kuitenkin ainoastaan ”käypään hintaan”. Yhtiö oli lopulta pakotettu ryhtymään lunastusmenettelyyn, jossa ongelmaksi muodostui tontilla olevien rakennusten arvon ja tuottoarvon määrittely. Se jäi lopulta raastuvanoikeuden määriteltäväksi ja lopullisesta tonttihinnasta tuli yhtiön toiveita suurempi. Amuri Oy kuitenkin tyytyi päätökseen, jotta hanke ylipäänsä olisi edennyt.⁹⁶

Tällaisilla pakkokeinoilla oli vastineensa ruotsalaisessa saneerauspolitiikassa. Lex Normalm vuodelta 1953 yhdessä vuonna 1965 julkaistun purkavaan uudisrakentamiseen tähtäävän ”miljoonaohjelman” kanssa vauhditti ruotsalaisen rakennetun ympäristön uudistumista. Ruotsin suunta kuitenkin muuttui, kun uusi korjaamisen rahoittamiseen tarkoitettu tukimuoto julkaistiin

1970-luvulla. Ruotsalainen ohjelmallinen ”terveyttäminen”, rakennuskannan modernisointi, johti taloudellisen hyödyn valumiseen yksityiselle sektorille, asuntojen hintojen nousuun ja halpojen asuntojen vähenemiseen.⁹⁷ Samantyyppinen kehitys näkyi Niemikadun tapauksessa, vaikka Suomessa taustalla ei ollut Ruotsin mallin mukaista valtakunnallista ohjelmaa. Niemikadun hanke toteutui arkkitehtuurikilpailun kautta. Kilpailu nosti Amurin asuntosuunnittelun korkeammalle tasolle kuin mihin se ehkä muuten olisi yltänyt ja asetti samalla tuleville hankkeille laatutavoitteet. Asunnoista tuli lopulta yleiseen hintatasoon nähden kalliita ja osa niistä jäi pidemmäksi aikaa myymättä.⁹⁸ Laatutavoitteista oli pakko tinkiä jatkossa. Finlayson lunasti taloyhtiöstä 10 asuntoa työväkensä vuokra-asunnoiksi ja myöhemmin asukkailla tarjottiin mahdollisuus lunastaa asunto itselleen.

Amuri oy käytti lunastusmenettelyä neuvottelukeinona, jolla saatettiin jopa lievästi uhkailla kiinteistönomistajia, mikäli kauppvoja ei näyttänyt syntyvän vapaaehtoisesti.⁹⁹ Vanhemmat talonomistajat olivat usein myyntiä vastaan¹⁰⁰, perikunnat halukkaampia myymään¹⁰¹. Talojen ostaminen oli erityisen työlästä, kun kyseessä oli osakeyhtiö, sillä niissä kauppa tehtiin jokaisen osakkeenomistajan kanssa erikseen. Kiinteistönomistajat saattoivat myös kokea pelkoa,

Kuva 9. Niemikadun vuoden 1965 arkkitehtuurikilpailun voitti itä-länsisuuntaisesti, asemakaavan ja modernistisen ajattelun mukaan keskelle tontteja sijoitettujen lamellitalojen kokonaisuus, joka oli arkkitehti Erkki Pasasen käsialaa. TKA. Kuva Hannele Kuitunen.

kuten eräs haastateltava kertoo: ”Pelottelivat vanhoja ihmisiä, jos ette myy, niin pakkolunastetaan”. Toiset vanhat omistajat ”sinnittelivät” eivätkä myyneet.¹⁰² Myynti saattoi olla päätös, joka kadutti myöhemmin, kuten eräs talonomistajan perheeseen kuulunut haastateltava kertoi:

Ensin meille tuli joku itkien, joka oli myynyt talonsa ja se oli varmaan niitä ensimmäisiä, ei pakko vielä silloin, se oli sellaista neuvottelua. Mutta kun hän oli sen myyny niin tajusi, että liian halvalla viety ja hän halusi sen takaisin ja yritti että isä auttaisi perumaan sen kaupan. Eihän se onnistunut.¹⁰³

Myyntitilanteessa saatettiin hakea tällä tavoin apua henkilöiltä, joilla uskottiin olevan mahdollisuus vaikuttaa kaupungin toimintaan.¹⁰⁴ Esimerkki osoittaa yhden tavan, miten amurilaisessa tonttikaupassa talouden mekanismit kiinnittyivät sosiaalisiin verkostoihin ja rakenteisiin.¹⁰⁵

Kiinteistöjen arvo oli Amuri Oy:n toiminnan kannalta keskeinen tekijä, mutta rakennusten kunto oli arvon muodostuksessa vain yksi osa. Käsitykset amurilaisten puutalojen kunnosta vaihtelivat sen mukaan, keneltä asiasta kysyttiin. Julkisuudessa puutaloasumisella oli huonon asumisen leima. Kiinteistön omistajat vastasivat talojensa kunnosta, vaikka eivät olisi itse asuneet enää talossa. Osa taloista ränsistyi kaupungin ilmoittaessa ettei ”alueella ollut tulevaisuutta”.¹⁰⁶ Kiinteistönomistajien ei kannattanut tuossa tilanteessa panostaa rakennustensa korjaamiseen. Huonokuntoiset asunnot olivat muita halvempia, ja niihin muutti asukkaiden käsitysten mukaan ”tyhjätaskuisia” asukkaita.¹⁰⁷ Talon siirrettyä perikunnalle oli ylläpito entistä vaikeampaa eikä talolle useinkaan löytynyt jatkajaa. Siinä tilanteessa myynnille oli otollinen paikka.¹⁰⁸

Joillakin tontinomistajilla olisi ollut halu rakentaa itse. Oli tapauksia, joissa suunnitelmat olivat valmiina, mutta kaupunki ei myöntänyt rakennuslupaa ja osakkeet myytiin lopulta välittäjän kautta rakennusliikkeelle.¹⁰⁹ Alueella toimi Amuri Oy:n lisäksi myös bulvaaneja, välikäsiä, joille myymistä kaupunki suosittelee, ”ettei kaupunki pakkolunasta” tonttia.¹¹⁰ Kaupungin toiminta sai haastateltavien muistoissa salamyhkäisiä piirteitä ja myös hallinnon suhtautuminen asukkaisiin koettiin hankalaksi. Epäluottamus kaupunkiin tuli esiin haastatteluissa: muisteltiin, ettei kaupunki auttanut, vaikka ihmisillä oli hätä.¹¹¹

Amuri Oy omisti vuonna 1973 vielä merkittävän osan alueen tonteista. Tonttien hinnan nousu ja vaikeus kilpailla rakennusliikkeiden kanssa johtivat tonttikaupan tyrehtymiseen ja lopulta Amuri Oy:n toiminnan lakkauttamiseen 1970-luvun lopulla. Amuri Oy pyrki vielä tontteja ja yhtiöitä myydessään kirjaa-

maan kauppakirjoihin rakentamisen laatua koskevia ehtoja ja näin edistämään hyvää rakentamista.¹¹² Amurin arkkitehtuurikilpailuissa ja rakennussuunnittelussa oli mukana aikakauden nimekkäitä suunnittelijoita, ja kilpailut osoittivat saneeraukseen liittyvän laadullisen kunnianhimon, myös työväen asumisen kehittämisessä. Vaikka sotien jälkeinen pehmeä modernismi muuttui 1960- ja 1970-lukujen kuluessa teollisen rakennustuotannon sävyttämäksi rationalistiseksi arkkitehtuuriksi, oli tavoitteena edelleen saada aikaan uudenaikainen ja hyvä asuinalue.

Amuri Oy toimi kaupunkisuunnittelun yhteisiä, moderniin uudenaikaisuuteen tähtääviä tavoitteita toteuttavana toimijana verkostossa, johon kaupunkisuunnittelukoneisto päätöksentekijöineen, pankit, rakennusliikkeet ja yksityiset kiinteistön omistajat (ml. tehtaات) toivat mukanaan erilaisia resursseja. Niistä tärkeimmät liittyivät talouteen, hyvinvointi-ideologiaan ja modernistisen arkkitehtuurin tulevaisuuden uskoon.

Yksityiset kaupunkilaiset, alueen asukkaat ja kiinteistönomistajat olivat mukana vaikuttamassa muutokseen jättämällä huomautuksia kaavaehdotuksista, vaikuttamalla yksityishenkilöinä, toimimalla kuluttajina sekä tiedon tuottajina ja jakajina. Erityisen tärkeää oli toimiminen yhteisön jäsenenä. Huolimatta saneeraussuunnittelun hegemonisesta luonteesta voidaan prosessissa tunnistaa näin kaupungin uuden hallinnan monimutkaisempia vuorovaikutuksellisia muotoja. Kiinteistönomistus voidaan eräällä tavalla nähdä myös regiimiteorian tarkoittamana resurssina, vaikka se ei varsinaisesti pitänyt sisällään institutionaalisia piirteitä.

Asukas saneerauksen keskellä

Saneeraus osui voimakkaimmin alueen asukkaisiin. Tässä artikkelissa keskiössä ovat olleet erityisesti Finlaysonin asukkaat, mutta yhtiön työväen asumisura kuvasti myös yleisemmin saneerauksen keskelle joutuneiden asukkaiden tilanteita.

Finlaysonilainen asumisura alkoi tyypillisesti asuntolasta. Sieltä siirryttiin työsuhteasuntoon ensin puutaloon – mikäli työntekijä katsottiin kelpoiseksi – ja sitten keskuslämmitystaloon. Finlayson auttoi asunnon hankkimisessa ja erityisesti yhtiön sosiaalijohtaja Kivelä muistettiin hyvänä ihmisenä, joka ”huolehti kaikesta”.¹¹³ Asumisoikeus oli osa palkkaa, palkkio hyvästä palveluksesta ja kannustin, jolla toivottiin hyvää työpanosta. Se oli myös etuoikeusjärjestel-

mä, jonka kautta yhtiö rakensi sosiaalisia rajoja. Esimerkiksi Amurinlinnan asukasvalinta perustui henkilöiden asemaan tehtaalla. Asema ratkaisi myös mihin korttelin taloon heille osoitettiin asunto. Yleisesti ottaen Finlaysonin asuntoon pääsi henkilökohtaisilla ansioilla ja perhesyillä, perheellisten ollessa etusijalla. Toisaalta asunnosta saattoi perhetilanteen muuttuessa joutua luopumaan, esimerkiksi kun lapset lähtivät kotoa ja tilan tarve väheni.¹¹⁴ Lähtö yhtiön asunnosta saattoi tulla eteen myös Finlaysonin myydessä talonsa kaupungille, jolloin asunnot siirtyivät kaupungin vuokralaisille.¹¹⁵ Vanhojen puutalojen purkaminen yksi toisensa perään synnytti pakkomuuttajien joukon, joka vaelsi Finlaysonin asunnosta toiseen. Asunto järjestyi kuitenkin aina ja asuminen saattoi myös muuttua edullisemmaksi, sillä vielä jäljellä olleiden puutalojen asunnot olivat ”puolet halvempia” kuin uusien kerrostalojen asunnot. Vanhukset asuivat puutaloissa viimeiseen asti, ja toisinaan lähtö tapahtui vasta kun ilmoitettiin, että ”nyt tulee kauhuri”.¹¹⁶ Moni vanhempi asukas siirtyi lopulta Amurista vanhainkotiin.¹¹⁷

Asumiseen ja yhtiön toimintaan liittyvät kokemukset olivat saneerauksen alkuvaiheessa usein myönteisiä, vaikka yhtiön asunnoissa asumisessa oli myös sosiaaliset haasteensa. Haastavaa saattoi olla puutalon yhteiskeittiöasunnon keittiön jakaminen muiden talouksien kanssa tai asuminen samassa talossa työkavereiden kanssa, esimerkiksi Amurinlinnan kaltaisessa kohteessa, joka oli alkujaan tarkoitettu vain finlaysonilaisille.¹¹⁸

Tonttikauppaan liittyvät lunastusmenettelyn kaltaiset pakkokeinot kohdistuivat kiinteistönomistajiin, mutta myös asukkaat saattoivat kokea muutoksen uhkaavana. Tämä nousi esiin haastatteluissa esimerkiksi muistoina, joissa kuvattiin tilanteen aiheuttamia tunnelmia. Eräs haastateltava kuvasi muutosta mielikuvituksellisesti: ”Mörkö tuli ja tuhosi talon kerrallaan”.¹¹⁹ Eräs toinen kertoi miten ”kaupunginjohtaja Paavola mustasankaisine silmälaseineen kadulla oli huono merkki”.¹²⁰ Haastateltava viittasi tällä epätietoisuuteen, joka saneerausprosessiin liittyi ja samalla kaupunginjohtaja Paavolaan, keneen muutos erityisesti 1970-luvulla henkilöityi.

Finlaysonin vaikutus ulottui asuntopoliitikan kautta kaavoitukseen ja alueen rakentamiseen, mutta varsinaisesti sen kohteena olivat asukkaat, tehtaan työväki. Yhtiö tuki uusien asuintalojen rakentamista ja kannusti asuntosäästämiseen. Amurin saneerauksessa näkyi Finlaysonin tavoite luoda työväestään paikallaan pysyviä asukkaita, jotka olivat yhteiskunta- ja työrauhan peruskiviä, mutta samalla ristiriitaisella tavalla, modernin kaupungin liikkeen pysäyttäviä toimijoita. Muutoksen kohteena olleet asukkaat jäivät virallisissa dokumen-

teissa lähes näkymättömiksi, tosin joissakin yksittäisissä asemakaavaehdotusta koskevissa muistutuksissa vedottiin myös kaupungin velvollisuuteen vanhoja asukkaitaan kohtaan.¹²¹ Hyvinvointia korostaneen asiantuntijapuheen ulkopuolelta asukkaan ei ollut helppo saada ääntänsä kuuluviin.¹²² Sen sijaan haastateltavien muistoissa asukkaista tuli näkyviä. Näkyväksi tuli myös kodin ja Finlaysonin välinen sidos,¹²³ tai kodin ja asunnon ja kaupunkikeskustan välinen konkreettinen kaupunkitilallinen yhteys. Koti sijaitsi Amurissa ”keskellä kaikkea”, lähellä työpaikkaa ja vapaa-ajan aktiviteettejä.¹²⁴ Myös yhtiö tunnisti tämän keskeisen sijainnin merkityksen.¹²⁵ Tuotantoympäristön muutos, lähiöiden rakentaminen ja niiden vetovoiman kasvu sekä työväenkulttuurin murros venyttivät vähitellen sidoksia yhtiön ja kodin välillä. Lopulta yhteys katkesi kokonaan ja asumisen sekä työnteon liitossa syntyneet yhteisöt hajosivat.

Yhteiskunnan modernisoituminen, elämäntapojen muutokset ja modernin kuluttajan synty tekivät asukkaista saneerauksen osallisia kaupungin hallinnassa. Valinnoillaan ja toimillaan asukkaat tuottivat uudenaikaista modernia miljöötä. Ilman asukkaita kaupunkiin olisi tuotettu vain uudenaikaisen kaupungin kuoret. Saneeraus tuotti monipuolisia, erilaisia toimintoja sisältäneitä suurenkorkeita, keskustaan ohjautuvaa asumista ja lähellä olevia palveluita. Se oli kaupunkikulttuuriin sisältyvää toimintojen ja kohtaamisten mahdollistamista, mitä esimerkiksi teknokraattista kaupunkiuudistusta 1960-luvulla kritisoinut yhdysvaltalainen kaupunkitutkija Jane Jacobs piti tavoiteltavana.¹²⁶ Asukkaat tekivät modernista kaupungista modernin omaksumalla uuden aikaisen elämäntavan ja arvomaailman vaikkapa ryhtymällä asuntosäästäjiksi, tai kuten eräät muualle muuttaneet Puu-Amurin asukkaat, palaamalla takaisin, uutuuttaan hohtavaan kerrostaloasuntoon.

Lopuksi

Kaupunkisaneeraus toimi alustana vuorovaikutukselle ja kaupungin paikalliselle hallinnalle kaupunkikehittämisessä. Talouden ja kaupunkikehittämisen aseveliakselin toimijat, mukana myös tontinomistajat, hakivat hyvinvointipoliittiseen ja taloudelliseen hyvinvoinnin tavoitteeseen nojaten yhteistä ja paikallista toimintapohjaa¹²⁷, tässä tapauksessa Tampereen kehittämiseksi uuden aikaiseksi. Slummin ja muutokseen mukaan menemättä jättämisen pelko pitivät modernistista kaupunkisuunnittelua liikkeessä.¹²⁸

Tamperelaisessa kaupunkipolitiikassa ja erityisesti aseveliakselin toiminnassa korostunut tehokkuus ei hyvistä yrityksistä huolimatta toteutunut Amurin yksityisomistuksessa olevien asuinalueiden uudistamisessa. Prosessin edistämiseksi etsittiin keinoja muun muassa perustamalla Amuri Oy, järjestämällä arkkitehtuurikilpailuja ja käyttämällä lainsäädännön tarjoamia pakkokeinoja. Kiinteistönomistajista ja asukkaista tuli saneerauksen kohteita, mutta myös toimijoita. Asukkaat tekivät valinnoillaan kaupungista modernin. Asuntosäästäjät ry toimi tukena oman asunnon hankinnassa ja tiellä parempaan asumiseen. Asukkaiden halu parempaan asumiseen, kaupungin hyvinvointilupaus ja uudistusprojektien tulokset tukivat uudistuksen etenemistä. Ne voidaan nähdä yhteisenä päämääränä, ehkä jopa jaettuna kokemuksena.¹²⁹

Kaupungin hallinnan kannalta modernistisella arkkitehtuurilla oli saneerauksessa tärkeä rooli. Arkkitehtuuria käytettiin välineenä paitsi asumisen uudistamisessa, myös kokonaisen uudenaikaisen kaupunginosan ja sitä kautta kaupungin rakentamisessa. Alun kunnianhimoinen arkkitehtuuri taipui myöhemmissä toteutuksissa tarkoituksenmukaisuudeksi ja teollisen rakennustuotannon tarjoamaksi tehokkuudeksi. Tuloksena oli omalla tavallaan arkisempaa asuntorakentamista. Toisaalta modernismissa ratkaistiin lopulta juuri tällaisia arkisia ja paikallisia asioita.

Saneeraukseen heti alkuvaiheessa kytketty talous- ja tehokkuusajattelu oli olennainen osa suomalaisen hyvinvointivaltion rakentamista. Yhteiskuntapoliittisesti sen katsottiin olevan myös hyvinvoinnin perusta.¹³⁰ Talouden ja tehokkuuden luoman hyvinvoinnin ylivalta esimerkiksi sosiaaliin ja kulttuuriin merkityksiin nähden kaatoi lopulta saneerauksen vaikuttimena olleen teknokraattisen modernismin. Modernisaation väistämättömyydestä ja samalla modernismin kyseenalaistamattomuudesta tuli lopulta kyseenalaista. Amurin uudistuksen näkökulmasta tämä muutos oli kuitenkin myöhässä. Tamperelainen ympäristöpuhe jäi myös aina 1980-luvulle saakka paikallisen politiikan hallitsevien teemojen jalkoihin eikä pystynyt horjuttamaan kasvukonsensusta.¹³¹

Modernisuuden ydin on sen jatkuvassa uudistumisessa, menneestä irtautumisessa. Modernistisella kaupunkisuunnittelulla on edelleen vahva asema ja niinpä kaupunkien uudistushankkeet seuraavat toisiaan ja jopa muuttaman vuosikymmenen vanhoja rakennuksia korvataan uusilla. Olemme tulleet pisteeseen, jossa aikamme kestävyysasteet, esimerkiksi luonnonvarojen riittävyys, edellyttävät uudistumisen sijaan olemassa olevan rakennetun ympäristön huomioimista entistä paremmin. Myös sosiaaliset kysymykset

vaativat huomiota, erityisesti alueiden eriytymisuhan vuoksi. Rakennukset muodostavat kaupunkien elämysympäristön, jonka ymmärtäminen ja tulkinta edellyttää sosiaalisten rakenteiden, elämisen muotojen, toimintojen ja niiden tuottamien merkitysten tarkastelua ja tulkintaa. Sotien jälkeen saneerattujen ympäristöjen analyttinen ja kriittinen, sosiaaliset ja kulttuuriset ulottuvuudet huomioiva tarkastelu on erityisen tärkeää, nyt kun samat alueet ovat uudelleen uudistuskohteina, uudella saneerauskierröksellä.

Hannele Kuitunen on valmistunut Turun yliopistosta pääaineenaan taidehistoria. Hän työskentelee alueidenkäytön asiantuntijana Hämeen Ely-keskuksessa ja valmistellee Tampereen yliopistossa väitöskirjaa suomalaisen kaupungin elämästä ja koetusta saneerauksesta. Kuitusen erityisenä mielenkiinnon kohteena ovat maankäytön suunnittelun ja kulttuuriympäristön suojelun ohella kaupunki koettuna, muistettuna ja elettyinä kokonaisuutena sekä kestävä kehitys ja ilmastokysymykset.

Viitteet

- 1 Kervanto Nevanlinna 2012, 427–430.
- 2 Yhtiö oli vuodesta 1934 alkaen Oy Finlayson-Forssa Ab, vuonna 1973 nimeksi vaihtui Oy Finlayson Ab. Käytän tässä tekstissä nimeä ”Finlayson”.
- 3 Esimerkiksi Yelling 1999, Adams 2011 tai Jones 2004.
- 4 Gunn 2010, 849–869.
- 5 Mäkelä 2022, 10, 327.
- 6 Kivilaakso 2017, 3, 49.
- 7 Lähteenmäki 2017, 8–9.
- 8 Esimerkiksi Leinonen 1982 tai Haapala 1986, Suodenjoki, luettu 2025.
- 9 Kaavoitusta varten laaditut selvitykset, esimerkiksi Haapasaari 2016.
- 10 Kuitunen 2023; Kuitunen 2024.
- 11 Wallin 2018, 19–20. Alkuperäinen Lefebvre 1991.
- 12 Kainulainen 2000, 291.
- 13 Haastattelin vuosina 2017 ja 2018 32 entistä tai nykyistä asukasta tai muutoin Amurin muutoksen läheisesti kokenutta henkilöä. Haastateltavien muistot koskivat Puu-Amuria tai modernia uudistettua Amuria, joskus kumpaakin. Monella heistä oli yhteys Finlaysonin tehtaaseen.
- 14 Saarikangas 2002, 235.
- 15 Laine & Peltonen 2003, 330.
- 16 Kervanto Nevanlinna 1993, 341–347.
- 17 Hyvinvointi kytkettiin sotien jälkeen erityisesti hyvään asumiseen, myöhemmin palveluiden tarjoamiseen ja 1960-luvulla tehokkuuteen ja teolliseen asuntotuotantoon. Hertzen 1946, 3–7; Hankonen 1994, 13–14.

- 18 Kervanto Nevanlinna 2012, 427–432.
- 19 Greenhalgh 2018, 17.
- 20 Verlaan 2015, 537–546.
- 21 Gunn 2010, 860.
- 22 Kervanto Nevanlinna 2012, 432.
- 23 Häkli, Karppi & Sotarauta 2009, 129
- 24 Laine & Peltonen 2003.
- 25 Laine & Peltonen 2003, 331–332.
- 26 Greenhalgh 2018, 197.
- 27 Kooiman 2003, 21–22.
- 28 Laine & Peltonen 2003, 336.
- 29 Kainulainen 2000, 291–293.
- 30 Kainulainen 2000, 340.
- 31 Helander Sundman 1972, 22.
- 32 Koskinen & Savisaari 1971, 3–11; YLE 1972.
- 33 Mäkelä 2022, 327.
- 34 Matsuda 2009, 231.
- 35 Korkiakangas 2006, 120–144; Lento & Olsson, 2013, 7–27.
- 36 Ukkonen 2000, 14.
- 37 Fingerroos & Haanpää, 2006, 27.
- 38 Koskinen & Savisaari 1971; YLE 1972.
- 39 Laine & Peltonen 2003, 356.
- 40 Ibid., 407.
- 41 Ibid., 388, 400.
- 42 Kervanto Nevanlinna 1993, 342–343.
- 43 Niemi, Einonen, Salminen & Vahtikari 2021, 192.
- 44 Ibid., 380–381.
- 45 Kervanto Nevanlinna 2012, 432.
- 46 Ajanmukaistamisella tarkoitettiin yleensä kaupungin fyysisen rakenteen muutoksia, kuten kortteleiden avaamista ja katujen leventämistä.
- 47 Laine & Peltonen 2003, 375.
- 48 YLE 1972.
- 49 Esimerkiksi Gunn 2010, 859.
- 50 Laine & Peltonen 2003, 417.
- 51 Laine & Peltonen 2003, 375.
- 52 Ibid., 407.
- 53 Ibid., 393, 421.
- 54 Tuomi 2005, 10.
- 55 Aiheeseen otti voimakkaasti kantaa esimerkiksi Otto-Iivari Meurman puhuessaan Tampereen Teknillisen seuran kokouksessa. Meurman 1946.
- 56 Tampereen kaupunginvaltuusto 1952.
- 57 Tampereen kaupunginhallitus 1956.
- 58 Kaupunginhallitus 1956, 3–4.
- 59 Tampereen kaupunginvaltuusto 1955.
- 60 Tampereen kaupunginvaltuusto 1964, 416–417.
- 61 Tampereen kaupunginhallitus 1956.

- 62 Muistutuksia ja vastineita asemakaavaehdotukseen nro 900. Tampereen kaupunginvaltuusto 1957, 871–873.
- 63 Koivuniemi 2022, 12
- 64 Ibid., 291.
- 65 Lähteenmäki 2017, 171.
- 66 Laine & Peltonen 2003, 407.
- 67 Koivuniemi 2022, 210.
- 68 Koivuniemi 2022, 297.
- 69 Vertailukohteessa Britanniassa, Bradfordin kaupungissa teollisuus pysyi kustannussyistä keskustassa. Kaupungin erityinen panostus teollisuuslaitosten toimintaympäristön turvaamiseen sai kaupunkilaisten ja muiden yritysten kritiikkiä osakseen. Gunn 2010, 855, 867.
- 70 Koivuniemi 2022, 306–314.
- 71 Lähteenmäki 2017, 178–182.
- 72 Koivuniemi 2022, 305.
- 73 Valtion Arava-järjestelmä perustettiin vuonna 1949. Se tarjosi halpakorkoista ja pitkäaikaista lainaa rakennushankkeisiin, sitä kautta asumisen laadun parantamiseen ja asuntopulan helpottamiseen.
- 74 Mäkelä 2022, 115–116.
- 75 Laaksonen 2016, 199–200.
- 76 Koivuniemi 2022, 294–297.
- 77 Tampereen Asuntosäästäjät ry:n toimintakertomus.
- 78 Yhdistyksen luottosunnittelijoina toimivat arkkitehtitoimisto Suvitie & Uusitalo, Jaakko ja Antti Tähtinen sekä Pentti Turunen. Rakennusliikkeistä mukana olivat mm. Rakennusliike Aaro Havia Oy, Rakennusliike Veikko Matikainen, Keskisen rakennusliike Oy ja Rakennusliike Auttila Oy.
- 79 Haastattelu H30.
- 80 Haastattelu H27.
- 81 Ibid.
- 82 Le Corbusierin suunnittelema Unité d’Habitation, ”Typ Berlin”, vuoden 1959 Interbau -arkkitehtuurinäyttelyä varten rakennettu monumentaalinen asuinrakennus tarjosi yhteisöllisyyttä, palveluita ja moderneja asuntoja. Rakennus symboloi myös modernia Saksaa kylmän sodan kynnyksellä.
- 83 Koivuniemi 2022, 301–302.
- 84 Haastattelu H26.
- 85 Kanerva 2004, 116.
- 86 Haastattelu H5.
- 87 Asumisen laadun parantumisesta, asumisurasta ja saneerauksen ja vaurastumisen välisestä suhteesta lisää Kuitunen 2023.
- 88 Esimerkiksi haastattelu H6 ja H25.
- 89 Koivuniemi 2022, 300.
- 90 Kervanto Nevanlinna 2012, 15.
- 91 Tampereen Amuri Oy johtokunnan kokousten pöytäkirjat vuosilta 1965–1974.
- 92 Amuri Oy 1967.
- 93 Tampereen kaupunginhallitus 1958.
- 94 Amuri Oy 1965.

- 95 Mikkolainen 1966.
- 96 Amuri Oy 1966.
- 97 Verkasalo & Hirvonen 2017, 429.
- 98 Haastateltava H6.
- 99 Mikkolainen 1967.
- 100 Haastattelu H11.
- 101 Haastattelut H24 ja H12.
- 102 Haastattelu H26.
- 103 Haastattelu H23.
- 104 Haastattelu H23.
- 105 Laine & Peltonen 2003, 341.
- 106 Haastattelu H24.
- 107 Haastattelu H8.
- 108 Haastattelu H11.
- 109 Haastattelu H12.
- 110 Haastattelu H24 ja haastattelu H23.
- 111 Haastattelu H23.
- 112 Amuri Oy johtokunnan pöytäkirja 13.11.1970 ja 4.2.1971.
- 113 Haastattelu H4.
- 114 Koivuniemi 2022, 307–308.
- 115 Haastattelu H6.
- 116 Haastattelu H23.
- 117 Haastattelu H31.
- 118 Haastattelu H1.
- 119 Haastattelu H31.
- 120 Haastattelu H23.
- 121 Tampereen kaupunginvaltuusto 1957.
- 122 Lähteenmäki 2017, 20–21.
- 123 Haastattelu H2.
- 124 Haastattelu H26 ja haastattelu H6.
- 125 Koivuniemi 2022, 303.
- 126 Jacobs 1992, 3–4. Alkuperäinen teos 1961.
- 127 Laine & Peltonen 2003, 330.
- 128 Tampereen kaupunginhallitus 1956.
- 129 Haastattelut mm. H2, H4, H6, H22. Koskinen & Savisaari 1972, 136–139.
- 130 Hankonen 1994, 15–16.
- 131 Laine & Peltonen 2003, 401.

Lähteet

Arkistolähteet

Tampereen kaupunginarkisto TKA

Amuri Oy, johtokunnan pöytäkirja 4.2.1971. Amuri Oy:n arkisto.

Amuri Oy, johtokunnan pöytäkirja 13.11.1970. Amuri Oy:n arkisto.

Amuri Oy, johtokunnan pöytäkirja 14.1.1965. Amuri Oy:n arkisto.

Amuri Oy, johtokunnan pöytäkirja 25.10.1966. Amuri Oy:n arkisto.

Amuri Oy, johtokunnan pöytäkirja 25.10.1967. Amuri Oy:n arkisto.

Amuri Oy johtokunnan pöytäkirja 13.11.1970. Amuri Oy:n arkisto.

Amuri Oy johtokunnan pöytäkirja 4.2.1971. Amuri Oy:n arkisto.

Asemakaavoituksen arkistokansio.

Asuntosäästäjät ry:n toimintakertomukset vuosilta 1958–1971.

Mikkolainen, Lauri. Kirje 2.12.1967 talonomistajalle. Amuri Oy:n arkisto.

Mikkolainen, Lauri. 29.6.1966 lunastustoimikunnalle. Amuri Oy:n arkisto.

Tampereen kaupunginhallitus. Vuosikertomus. Pöytäkirja 20.1.1958. liite nro 1/202.

Tampereen kaupunginvaltuusto. Vuosikertomus. Pöytäkirja 26.11.1952.

Tampereen kaupunginvaltuusto. Vuosikertomus. Pöytäkirja 27.5.1955, liite 633/55.

Tampereen kaupunginvaltuusto. Vuosikertomus. Pöytäkirja 9.10.1957.

Tampereen kaupunginvaltuusto. Vuosikertomus. Pöytäkirja 13.5.1964.

Museokeskus Vapriikin kuva-arkisto.

Elokuvat

YLE, Elävä Arkisto, *Amuri – ihminen saneerauksen keskellä.* (1972). Katsottu 20.7.2024.

Haastattelut, Kuitunen, Hannele, Museokeskus Vapriikin arkisto

H1, modernin Amurin asukas vuodesta 1975, s. 1939. Kuitunen 23.3.2018.

H2, puu-Amurin ja modernin Amurin asukas, s. 1943. Kuitunen 23.3.2018.

H4, modernin Amurin alkuperäisasukas, s. 1935. Kuitunen 29.10.2018.

H5, modernin Amurin alkuperäisasukas, s. 1943. Kuitunen 27.9.2018.

H6, puu-Amurin asukkaita ja modernin Amurin alkuperäisasukkaita, isä (s. 1934), äiti ja tytär (s. 1954). Kuitunen 15.5.2018.

H8, puu-Amurin asukas, s. 1937. Kuitunen 14.11.2018.

H11, puu-Amurin asukas vuoteen 1953 ja vuosina 1954–1956, s. 1933. Kuitunen 4.10.2018.

H12, puu-Amurin asukas vuoteen 1981, s. 1941. Kuitunen 14.11.2018.

H23, puu-Amurin asukas lapsuudessa, s. 1942. Kuitunen 25.5.2018.

H24, puu-Amurin asukas lapsuudessa, talonomistajan perhe, s. 1935. Kuitunen 25.5.2018.

H25, modernin Amurin asukas lapsena, s. 1965. Kuitunen 2.10.2018.

- H26, puu-Amurin asukas vuoteen 1960 saakka, paluumuuttaja, modernin Amurin alkuperäisasukas, s. 1935. Kuitunen 19.11.2018.
- H27, modernin Amurin alkuperäisasukas vuoteen 1988 saakka, s. 1963. Kuitunen 6.9.2018.
- H30, modernin Amurin alkuperäisasukas, s. 1944. Kuitunen 30.10.2018.
- H31, haastateltavan lähisukulainen asui puu-Amurissa, s. 1964. Kuitunen 26.10.2018.

Kirjallisuus

- Adams, David. "Everyday Experiences of the Modern City: Remembering the Post-war Reconstruction of Birmingham." *Planning Perspectives* 26, no. 2 (2011): 237–260. <https://doi.org/10.1080/02665433.2011.550446>
- Fingerroos, Outi, ja Riina Haanpää. "Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä." Teoksessa *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, toimittaneet Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen, 25–58. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006.
- Greenhalgh, James. *Reconstructing Modernity: Space, Power and Governance in Mid-Twentieth Century British Cities*. Manchester: Manchester University Press, 2018.
- Gunn, Simon. "The Rise and Fall of British Urban Modernism. Planning Bradford circa 1945– 1970." *Journal of British Studies* 49, no. 4 (2010): 849–869. <https://doi.org/10.1086/654912>
- Haapala, Pertti. *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Suomen Historiallinen Seura, 1986.
- Haapasaari, Mirkku. *Amuri. Rakennetun kulttuuriympäristön inventointi*. Moniste. Pirkanmaan maakuntamuseo, 2016.
- Hankonen, Johanna. *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto, 1994.
- Helander, Vilhelm, ja Mikael Sundman. *Saneeraus suomalaisessa kaupungissa*. Asuntohallitus, Tutkimus- ja suunnitteluosasto, 1972.
- Hertzen, Heikki von. *Koti vaiko kasarmi lapsillemme. Asunnontarvitsijoiden näkökohtia asunto- ja asemakaavakysymyksissä*. Väestöliitto, 1946.
- Häkli, Jouni, Ilari Karppi, ja Markku Sotarauta. "Alueellinen muutos ja sen hallinta." Teoksessa *Governance. Uuden hallintatavan jäsentyminen*, toimittaneet Ilari Karppi ja Lotta Maria Sinervo, 127–158. Tampere: Tampereen yliopisto, 2009.
- Jacobs, Jane. *The Death and Life of Great American Cities*. Vintage Books, 1992.
- Jones, Phil. "Historical Continuity and Post-1945 Urban Redevelopment, the Example of Lee Bank, Birmingham, UK." *Planning Perspectives* 19, no. 4 (2004): 365–389. <https://doi.org/10.1080/0266543042000268787>
- Kainulainen, Ilkka. "Regiimiteoria viitekehyksenä kaupungin hallinnan tutkimuksessa." *Hallinnon tutkimus*, no. 3 (2000), 288–298.
- Kanerva, Erkki. *Amuri – just eikä melkeen*. 2. painos. Tampereen kaupunki, 2004.
- Kervanto Nevanlinna, Anja. "Mistä kaupungissa on kyse." *Tiede ja Edistys* 18, nro. 4 (1993): 341–347. <https://doi.org/10.51809/te.104322>
- Kervanto Nevanlinna, Anja. "Voimat, jotka rakensivat Helsinkiä 1945–2010." Teoksessa *Helsingin historia vuodesta 1945*. Helsingin kaupunki ja Otava, 2012.

- Kuitunen, Hannele. "Oma tupa, oma lupa. Työväen vaurastuminen ja kaupunkisaneeraus 1960- ja 1970-luvuilla Tampereen Amurissa." Teoksessa *Työväki ja vauraus*, toimittaneet Jussi Lahtinen ja Heikki Mikkonen, 71–210. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2023.
- Kuitunen, Hannele. "Saneerattavan kaupungin tilat. Modernistinen kaupunkiuudistus 1960- ja 1970-lukujen Suomessa, esimerkkinä Tampereen Amuri." *Tahiti*, no.1(2024): 7–32. <https://doi.org/10.23995/tht.142940>
- Kivilaakso, Aura. *Suojelevat sanat. Puu-Käpylän kaavoitustuki esimerkkinä vaikuttavasta kulttuuriympäristön asiantuntijaviestinnästä*. Väitöskirja, Turun yliopisto, 2017.
- Koivuniemi, Jussi. *Finlayson II (1918–2020) Puuvillan jättiläinen*. Tampereen historialliset museot, 2022.
- Kooiman, Jan. *Governing as Governance*. SAGE Publications, 2003.
- Korkiakangas, Pirjo. "Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun." Teoksessa *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, toimittaneet Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen, 120–144. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006.
- Koskinen, Tarmo, ja Anja Savisaari. *Onniyksillä pesä kaikilla. Tutkimus Amurin ja Tamme-lan saneerauksesta Tampereen kaupungissa*. Tampereen yliopiston tutkimuslaitos, 1971.
- Laaksonen, Mikko. *Erik Bryggmanin arkkitehtuuri*. Rakennustieto, 2016.
- Laine, Markus, ja Lasse Peltonen. *Ympäristökysymys ja aseveliakseli. Ympäristön politi-soituminen Tampereella vuosina 1959–1995*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto, 2003.
- Leinonen, Paula. *Asunnot ja asuminen Tampereen Amurissa 1869–1949*. Laudatur -tut-kielma. Turun yliopisto, 1982.
- Lento, Katri, ja Pia Olsson. "Kaupunki, Muistot ja muistaminen." Teoksessa *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*, toimittaneet Katri Lento ja Pia Olsson, 7–27. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2013.
- Lefebvre, Henri. *The Production of Space*. John Wiley and Sons Ltd, 1991.
- Lähteenmäki Marja. *Tammerkosken kansallismaisema teollisuusperintönä. Verkateh-taasta Finlaysoniin 1965–2005*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto, 2017.
- Matsuda, Noritada. "Citizens in the Era of Governance: Citizen Participation and Active Citizenship." *Interdisciplinary Information Sciences* 15, no. 2 (2009): 23–242.
- Mäkelä, Mika. *Uudistuva Kallio. Saneerauksen ihanteet ja todellisuus 1933–1986*. Väitös-kirja, Helsingin yliopisto, 2022.
- Meurman, Otto-Iivari. *Tampereen keskustan asemakaavan terveystämiskysymyksestä*. Tampereen teknillinen seura, 1946.
- Niemi, Marjaana, Piia Einonen, Tapio Salminen, ja Tanja Vahtikari. "Identiteetit ja yhteisöllisyys kaupunkitilassa keskiajalta 1900-luvulle." Teoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 2 Yhteisöt ja identiteetit*, toimittaneet Pirjo Markkola, Marjaana Niemi ja Pertti Haapala, 161–202. Tampere: Vastapaino, 2021.
- Saarikangas, Kirsi. "Merkityksellinen tila. Lähiöasuminen arkkitehtuurin, asukkaiden, menneen ja nykyisen kohtaamisena." Teoksessa *Eletty ja muistettu tila*, toimittaneet Taina Syrjänmaa ja Janne Tunturi, 48–75. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2002.

- Suodenjoki, Sami. "Koskesta voimaa" -verkkosivut. <https://webpages.tuni.fi/koskivoimaa/kaupunki/1940-60/kauposat.html> Luettu 14.2.2025.
- Tampereen kaupunginhallitus. *Amurin saneeraus, miksi se on tehtävä*. Tampereen kaupunginhallitus, 1956.
- Tuomi, Timo. *Kaupunkikuvan muutokset. Suomalaisten kaupunkikeskustojen suunnittelun tavoitteiden ja todellisuuden kohtaamisesta toisen maailmansodan lopusta 1960-luvun puoliväliin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2005.
- Ukkonen, Taina. *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2000.
- Verkasalo, Aino, ja Jukka Hirvonen. "Post-War Urban Renewal and Demolition Fluctuations in Sweden." *Planning Perspectives* 32, no. 3 (2017): 425–435. <https://doi.org/10.1080/02665433.2017.1299635>
- Verlaan, Tim. "Dreading the Future. Ambivalence and Doubt in the Dutch Urban Renewal Order." *Contemporary European History* 24, no. 4 (2015): 537–553. <https://doi.org/10.1017/S0960777315000326>
- Wallin, Antti. *Eläkeläisten tila. Kaupunkitilan ja eläkeläisten sosiaalisen toiminnan tarkastelua*. Tampereen yliopisto, 2019.
- Yelling, Jim. "The Development of Residential Urban Renewal Policies in England. Planning for Modernization in the 1960's." *Planning Perspectives* 14, no. 1 (1999): 1–18.